

Nyelvi készségek fejlesztése NILD-terápiás szemlélettel

JORDANIDISZ ÁGNES

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

A NILD Tanulási Terápia® egy kognitív funkciókat fejlesztő program, amely integrálja a hatékony tanuláshoz szükséges metakognitív gondolkodást és az interaktív kommunikációt. A terapeuta a tanuló proximális fejlődési zónájában nyújt segítséget, többnyire olyan kérdéssel, amely magasabb szintű gondolkodásra készíteti a diákot. A nyelvi fejlesztési területek magukba foglalják a beszéd teljes feldolgozását – az auditív figyelemtől a szövegértésig –, valamint a szóbeli és írásbeli kifejezőkészség fejlesztését. Az olvasás és a helyesírás megalapozását és fejlesztését célozza a fonológiai tudatosság fejlesztése több technikába ágyazva (a NILD terápiás program több mint 20 technikával dolgozik). A fonológiai tudatosság a szótag-, a rím- és a beszédhang-tudatosságot foglalja magába. A jelen tanulmányban mindegyik terület fejlesztéséhez közlünk gyakorlatokat a NILD Tanulási Terápia rövid bemutatása után.

Kulcsszavak: tanulási terápia, NILD, proximális fejlődési zóna, fonológiai tudatosság, fonématudatosság

A NILD Tanulási Terápia (National Institute for Learning Development) egy olyan kognitív terápia, amely komplexen és integráltan fejleszti a kognitív működés funkcióit. A hatékony fejlesztés érdekében a NILD-terapeuták a gyermek proximális fejlődési zónájában (Vigotszkij, 1978) alkalmazzák a NILD-technikákat. A proximális fejlődési zóna (PFZ) az a tartomány, amelyben a gyermek fejlesztése a legeredményesebb, ahol a feladat mindig kihívás, de a terapeuta segítségével megoldható. A terapeuta tudja, hogy a gyermek számára mi jelenti azt a legkisebb segítséget, amivel már képes megoldani a problémát. A terápia során tudatosodik a tanulóban, hogy milyen módon kell megtámogatnia önmagát, hogy a jövőben egyedül is képes legyen hasonló feladatok megoldására, majd a teljesen önálló tanulásra.

A NILD Tanulási Terápiát az 1970-es években kezdték kidolgozni az Amerikai Egyesült Államokban. Az első technikák a New York-i Bellevue kórház munkatársai (Deborah Zimmermann, Dr. Archie Silver, Dr. Rosa A. Hagin) és a Norfolk-i Keresztény Iskola egyik vezetője, Grace Mutzabach közös munkájának eredménye. A program továbbfejlesztése és oktatása céljából alakult meg Virginia államban

a National Institute for Learning Development, amely egy kutatócsoportot hozott létre a technikák fejlesztésére, hogy azok mindenkor igazodjanak a legújabb kutatások eredményeihez.

Összesen 26 technikát alkalmaz a NILD-terápia, melyek közül 5 központi technika és 21 kiegészítő technika. Az 5 központi technika mindegyike integrálja a tanulási folyamat kognitív funkcióit, míg a kiegészítő technikák egy-egy részterületre fókuszálnak. A nyelvi technikák egyrészt a teljes auditív feldolgozás folyamatát, másrészt a nyelvi tudatosság területeit ölelik át. Ezen belül a fonológiai és morfológiai tudatosságot, a betű-hang megfeleltetést és a szintaktikát.

Több amerikai kutatás is kimutatta a terápia magas hatásfokát (Hopkins, 1996; Keafer, 2008). A terápia az International Dyslexia Association akkreditációjával is rendelkezik. Az első magyar nyelvű kutatás szerint (Jordanidisz és N. Farkas, 2018) magyar nyelven is hasonlóan hatékony a terápia.

A magyar adaptáció oktatása 2006-ban kezdődött. A magyar oktatási anyag elkészítése azonban nemcsak nyelvi adaptációt jelentett, mivel a NILD-protokollhoz mérések és segédeszközök fejlesztésére is szükség volt.

A Fonológiai Tudatossági Teszt kidolgozása, illetve a 4–10 éves magyar anyanyelvű gyermekek fonológiai tudatosságának referenciaszintű bemérése (Jordanidisz, 2009; 2017) is a NILD bemeneti vizsgálatok magyar adaptációjához történt, a Phonological Awareness Skill Survey (Barbour et al., 2003) alapján.

A magyar gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődésére egyetemes és nyelvspecifikus tulajdonságok is jellemzőek. Az egyetemes jellemzők közé sorolhatjuk, hogy az életkor előrehaladásával egyre kisebb egységekre képesek odafigyelni: előbb a szótagokra, majd a beszédhangokra (Csépe, 2006; Ziegler és Goswami, 2005). Nyelvspecifikus vonás a rímtudatosság fejlődésmenete (Jordanidisz, 2009). A magyar gyermekek ugyanis spontán módon a szótagkezdetre figyelnek, szemben azokkal a gyermekekkel, akiknek anyanyelvében nem kötött a primer szótaghangsúly, hanem gyakran a középső, vagy az utolsó szótagra esik. A spontán figyelem jellegzetessége miatt a rímkereséses feladatoknál a magyar gyermekek esetében inkább a végrehajtó funkcióknak jut nagyobb szerep. A szó elejére irányuló figyelem a kezdő hanggal történő szóaktiválást támogatja inkább, nem pedig a rím-alapú szókeresést. Például, könnyebb a *száll* szó esetén a szókezdő hanggal aktiválni szavakat (*szép, szár, szó, stb.*), mint rímelő szavakat mondani (*áll, váll*).

A fonológiai tudatosság hátterében a fonológiai feldolgozás és a végrehajtó funkciók mellett fontos szerepet játszik a verbális munkamemória is. Az óvodáskor vége felé, 5 éves kor körül kezdenek a végrehajtó funkciók fejlődésnek indulni, ezzel lehetővé téve a belső beszéd kialakulását, valamint a mentális műveletvégzést. Nagycsoportos óvodások éppen ezért már képesek a szótagokkal történő manipulációra (például szótagok elhagyására).

A magyar anyanyelvű gyermekek fonológiai tudatosságának fejlesztésénél, a fentiekből kiindulva, a szótaggal és a fonémákkal végzett műveleteken kívül nagy hangsúlyt kell fektetni a rímtudatosságra is. Nagyon fontos, hogy a kisgyermekeknek sok nyelvi és mozgásos élményben legyen részük, hogy elsajátíthassák a magyar nyelv ritmusát. A mondókák lüktetése segíti a szótagolást, ezért ezek jó alappal szolgálnak

a 2–3–4 éves gyermekek nyelvi fejlődéséhez. 5 éves kortól azonban már a végrehajtó funkciók fejlődésére is oda kell figyelni a fonológiai tudatosság fejlesztésével együtt. Alapvetően a fonológiai tudatosság gyakorlatai mentális műveletek. Azonban, ha egy nagycsoportos óvoda még nem képes fejben manipulálni szótagokkal vagy hangokkal, akkor lehet vizuális segítséget adni (építőkockák, hasábok stb.) addig, amíg képessé válik a feladat mentális elvégzésére is. A következőkben megnézzünk néhány konkrét gyakorlatot, amit nagycsoportos óvodásokkal, iskola-előkészítősekkel és kisiskolásokkal is lehet végeztetni.

Rímtudatosság

Rímkeresős feladatokat úgy vezetünk be, hogy ismert mondókák második sorának a végét hagyjuk el, és kérjük a gyermeket, hogy fejezze be a mondókát. Figyeljünk arra, hogy olyan mondókát vagy versrészletet keressünk, ahol a rímek tiszta rímek, vagyis a rímek utolsó szótagjában a magánhangzó és az utolsó mássalhangzó is egyeznek.

- pl.: Fújja a szél a fákat, letöri az (ágot)
- Töröm, töröm a mákot, sütök neked (kalácsot)

Iskolásokkal már szóalapú rímkeresést is végeztetünk. Pl. Mondj egy rímelő szót arra a szóra, hogy vár!

Amennyiben nehezen talál rímelő szavakat, akkor adhatunk egy stratégiát: „Kezdd el lecserélni az első hangot az ábécé mássalhangzóival!”

Kakuktktojás játékok: Melyik szó nem rímel a többivel? Eleinte az utolsó szó legyen az, ami nem rímel, illetve nagy legyen az alaki különbség.

- pl.: 1. sas, kas, vas, csáp; 2. csap, pap, kap, szép; 3. ejt, sejt, lejt, más, fejt; 4. alma, halma, malma, körök, szalma, 5. ül, fül, messze, üdül

Szótagtudatosság

Kedvelt játék a „robotbeszéd”. Időnként mondjunk szótagolva mondatokat, és kérjük meg a gyermeket, hogy fordítsa le nekünk. Ő is beszéljen robotnyelven! Ha egy szónál hibázik, akkor tapsolva, teljes testtel ide-oda dülöngélve javítsuk ki!

Szótagmanipulációs feladat a *szótagok elhagyása*.

- pl. Hagyd el az első szótagot! Mi marad?
 - alma: ma / ablak: lak / eper: per / takar: kar / szőlő: lő / kagyló: ló
- Hagyd el az utolsó szótagot!
 - halma: hal / seper: se / teper: te

Ha a gyerek nem tudja a feladatot elvégezni, akkor szótagolva ismétljük meg a feladatot. Ha még így sem képes a manipulációra, akkor kis rudacskákkal jelöljük a szótagokat, és takarjuk le az első, illetve az utolsó szótagot!

Iskolás gyermekekkel játszhatjuk a szótagbetoldós játékot: *Teve tuvudsz ívígý beveszévélñivi?*

Fonématudatosság (beszédhang-tudatosság)

A fonéma a beszédhang elvont egysége, amely egy adott nyelv rendszerében külön jelentéssel bír. Beszéd közben a fonémák egymástól kissé eltérő beszédhangok által valósulnak meg, attól függően, hogy az adott szóban milyen hangok környezetében állnak, vagy ki a beszélő (pl. egy felnőtt másképp ejti ki ugyanazokat a fonémákat, mint egy kisgyermek). A magyar nyelv egyik sajátossága, hogy egy ugyanúgy képzett magánhangzó két külön fonéma lehet, attól függően, hogy milyen hosszan ejtjük (i-í, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű).

Beszédhangizolálás

Először a szavak első hangjára figyelnek fel a gyerekek, ezt képesek beazonosítani. Eleinte segítsük a szóaktiválást azáltal, hogy sok elemet tartalmazó, ismert csoportok között kell szavakat gyűjteni. Először magánhangzókkal kezdjük a beszédhangizolálást, utána réshangokkal folytassuk, melyeket egy kicsit hosszabban hangoztassunk!

- Pl. Mondjunk a csoportszobából olyan tárgyakat, melyek úgy kezdődnek, hogy „a” (ablak, ajtó, asztal)! / Mondjunk gyümölcsöket, melyek úgy kezdődnek, hogy „sz”(szőlő, szilva, szamóca, szeder)!

Ezután jöhet a „mire végződik a szó?” játék, amit játszhatunk például kisvonattal (milyen hang kerül az utolsó kocsi). Először réshangra végződő szavakat mondjunk!

Iskolában, az olvasás-előkészítő szakaszban klasszikusnak számító fonématudatossági fel-

adat az egyes hangok helyének a kijelölése: két-színű korongokkal kiteszünk egy szót (ahány hangból áll, annyi korongot helyezünk a gyermek elé), és megkérjük, hogy a keresett hangot jelentő korongot fordítsa meg a szóban.

Beszédhangfűzés

Fagolyókkal, kockákkal lehet megtámogatni a feladatot, illusztrálva a hangok összefűzését. Fontos, hogy legalább 1 mp szünetet hagyjunk a hangok között. először magánhangzó – réshang kombinációkat alkalmazzunk!

- pl. Mit mond a robot? Találd ki! ő-z, á-s
- Iskolásokkal értelmetlen szavak hangjainak a szintézisét (összefűzését) is végezzük el!

A beszédhangszintézis ellentétes művelete a *hangokra bontás*. A hangok itt is lehetnek gyöngyök vagy kockák, amelyeket egy kisvonalat kocsisorába dobunk a gyerekek, miközben hangokra bontják a szavakat.

Beszédhang-manipuláció

A manipulációs feladatokat kisiskolás gyermekek fejlesztésére ajánljuk. A legtöbb óvodás számára még nehéz a fonémákkal történő ilyen típusú feladat.

- Pl. Változtasd meg az első hangot úgy, hogy egy másik szót kapjál! (alma – álma / int – önt, ínt, ont, únt / ír – ér, őr, úr, űr)
- Változtasd meg a középső hangot úgy, hogy egy másik szót kapjál! (bab – báb, bob, búb / dél: – dal, dől, dúl / fal – fel, fél, fül)
- Változtasd meg az utolsó hangot úgy, hogy egy másik szót kapjál! (év – ég, ék, él, én, ér, és, ész / ír – íj, ím, ín, ív, íz / ól – ón, óv)

Nehezebb feladat a hangonként történő szófogyasztás:

- Például, fogyaszd el hangonként azt a szót, hogy skatulya, az első hangtól kezdve (skatulya, katulya, atulya, tulya, ulya, lya, a). Az utolsó hangtól kezdve: (skatulya, skatu, skat, ska, sk, s). Ezt a játékot csoportosan is végezhetjük úgy, hogy mindenki a soron következő hangot veszi le a szóról.

A kutatások szerint a gyengén működő fonológiai tudatosságot 15–20 óra fejlesztéssel jól működő funkcióvá lehet tenni. A fonológiai tudatosság fejlesztése akkor a leghatékonyabb, ha rövid (5–10 perces) foglalkozásokban történik, melyek napi, vagy kétnaponkénti rendszeres-

séggel valósulnak meg. Amennyiben a gyermek proximális fejlődési zónájában adjuk a feladatokat, úgy rövid idő alatt sikeresen fejleszthetjük az írott anyanyelvünknek ezt az alapképességét.

A fonológiai tudatosság a sikeres olvasás- és írástanulás legfontosabb alapeleme. Éppen ezért fontos, hogy az óvodákban az anyanyelvi nevelés keretein belül sor kerüljön a korosztálynak megfelelő fonológiai tudatosság fejlesztésére: a kis- és középső csoportokban mozgásos mondókázás és „robotbeszéd”, nagycsoportban pedig már a szókezdő beszédhangokkal történő játékos feladatok, illetve a rímek is megjelenő fejlesztési területek. Első osztályban fokozatosan tovább bővülnek, és egyre komplexebbé válnak a fonématudatossági feladatok, így alapozva meg az olvasás és az írástanulást. A nyelvi tudatosság, ezen belül a fonológiai tudatosság fejlesztése azonban az olvasástanulás időszakán túl is feladatunk marad.

Felhasznált irodalom

- Barbour, K., Keafer, K. & Scott, K. (2003): *Sounds of Speech. Phonological Processing activities*. NILD, Norfolk, VA.
- Csépe Valéria (2006): *Az olvasó agy*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Hopkins, K. (1996): *A study of the effect of interactive language in the stimulation of cognitive functioning for students with learning disabilities*. Unpublished doctoral dissertation, The College of William & Mary, Williamsburg, VA.

Jordanidisz Ágnes (2009): A fonológiai tudatosság fejlődése az olvasástanulás időszakában. *Anyanyelv-pedagógia*, **2**, 4. sz.
URL: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=222>

Jordanidisz Ágnes (2017): Magyar anyanyelvű gyerekek fonológiai tudatosságának fejlődése 4 és 10 éves kor között. In: Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 203–221.

Jordanidisz Ágnes és Nagyné Farkas Andrea (2018): *Effective intervention in written language disorder by NILD Educational Therapy*. Poster presentation. CPLOL 10th European Congress of Speech and Language Therapy.

Keafer, K. A. (2008) *Effects of NILD Educational Therapy for Students with Learning Difficulties*. Unpublished doctoral dissertation.

Vigotszkij, Lev Szemjonovics (2000/1956): *Gondolkodás és beszéd*. Trezor, Budapest.

Ziegler, J. C. & Goswami, U. (2005): Reading acquisition, developmental dyslexia, and skilled reading across languages: A psycholinguistic grain size theory. *Psychological Bulletin*, **131**, 1. sz., 3–29.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.1.3>

Language development through NILD-therapy

NILD Educational Therapy® is a cognitive developmental program which integrates meta-cognitive thinking and interactive communication – the key factors to effective learning. The therapist facilitates students' higher level thinking in their zone of proximal development (ZPD), usually with questions. The therapy aims at all areas of language development from auditory processing to comprehension and also the oral and written expression. With developing phonological awareness, we lay the foundation and enhance reading and spelling. Phonological awareness development appears in different techniques (NILD Educational Therapy® works with more than 20 techniques). Phonological awareness covers rhyme, syllable and phonemic awareness. In the present study, we offer some exercises for the development of all the three areas after introducing NILD Educational Therapy shortly.

Keywords: Educational Therapy, NILD, Zone of Proximal Development, Phonological Awareness, Phonemic Awareness

- Jordanidisz Ágnes (2018): Nyelvi készségek fejlesztése NILD-terápiás szemlélettel. *Gyermeknevelés*, **6**, 3. sz., 159–162.